•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVII
2021

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

CUPRINS

Actele Conferinței „Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII”

Maria Magdalena Székely, <i>Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII (Cuvânt înainte)</i>	11
Radu Cârciumaru, <i>O ipoteză privind datarea primei fresce din Biserica Domnească a Târgoviștei în vremea lui Mihnea Turcitul</i>	17
Liviu Marius Ilie, <i>Domnia și cancelaria – danie și cronologie în perioada Paștilor în Țara Românească (secolul al XV-lea)</i>	27
Maria Magdalena Székely, <i>Daruri, mărfuri și obiecte de prestigiu la curtea Moldovei în secolul al XVI-lea</i>	33
Minodora Cârciumaru, <i>Inelul jupâniței Vlădae. O descoperire arheologică și implicațiile ei istorice</i>	59
Ștefan S. Gorovei, <i>În căutarea „patriciatului” pierdut. O revenire</i>	77
Marius Păduraru, <i>„Pe vremea ce au fost Mareș banul vornic mare, fiind mare și putêrnecu”. Adăugiri la biografia marelui dregător muntean Mareș Băjescu</i>	89

Daniela Orzață, <i>Ancient library of Alexandria foreign book fund</i>	111
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>Soldats provenant du milieu rural de la province de Mésie Inférieure dans les légions romaines</i>	129
Iulia Dumitrache, <i>Haine pentru soldați: contracte cu statul roman și afaceri personale</i>	135
Fabian Doboș, <i>Augustin – al doilea Atanasie</i>	143

Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>The doctrine of lawful rebellion in the princely proclamations of the French wars of religion</i>	151
Sorin Grigoruță, <i>„A slujit domniei mele cu dreptate și cu credință”. Câteva considerații privitoare la Andrei, hatmanul lui Petru vodă Șchiopul</i>	165
Eduard Rusu, <i>Muzica nunților domnești</i>	189
Gheorghe Lazăr, <i>Danii românești în favoarea așezămintelor ortodoxe sud-dunărene. Noi mărturii documentare</i>	201
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Crâmpeie din istoria Bisericii Sfinții Teodori din Iași prin însemnări de odinioară</i>	219

Cuprins

Alexandru-Florin Platon, <i>Evenimentele anului 1821 în corespondența unui negustor genevez din Odesa: Jean-Justin (Jules) Rey</i>	231
Cristian Ploscaru, <i>Between the diplomacy of war or peace and the Ottoman occupation of the Romanian Principalities (1821-1822)</i>	245
Laurențiu Rădvan, <i>Un plan necunoscut al orașului Târgoviște din 1831</i>	265
Mihai-Cristian Amărieuței, Simion-Alexandru Gavriș, <i>Administrația moldoveană la începutul perioadei regulamentare: funcționarii Ministerului de Interne și ai Comitetului Sănătății (1834)</i>	279
Andrei Melinte, <i>Din istoricul înființării orașelor din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	301
Remus Tanasă, <i>Between “millet” and self-determination: the Ottoman-Armenian case</i>	321
Aleksandr Stykalin, Ioan-Augustin Guriță, <i>Din corespondența arhimandritului Iuliu Scriban cu arhiepiscopul Arsenie Stadnički păstrată la Moscova</i>	331
Ștefan Crăciun, Nicolae B. Cantacuzino – primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1911-1912)	355
Claudiu-Lucian Topor, <i>German administration in Romania under military occupation: everyday life in the vicinity of the operations army (1916-1918)</i>	365
Stefano Santoro, <i>The image of Bolshevism in the Italian public opinion, 1917-1919</i>	377

Lucian Leuștean, <i>New contributions on the dispute at the Peace Conference (February-March 1920) concerning the Romanian-Hungarian border</i>	391
Krzysztof Nowak, <i>Motivations, obstacles and complications on the path of Polish diplomacy to an alliance with Romania. Reflections on the 100th anniversary of the Polish-Romanian military alliance of 1921</i>	405
Árpád Hornyák, <i>The League of Nations loan to Hungary in 1924 with special regard to Yugoslav aspects</i>	421
Ionel Moldovan, <i>Noi considerații privitoare la înființarea Facultății de Teologie din Chișinău (1926)</i>	443
Andreea Dahlquist, <i>Romanian propaganda in Sweden during the Second World War</i>	459
Elena Dragomir, <i>Relațiile comerciale cu Occidentul în concepția economică a României postbelice. Argumente pentru o nouă perspectivă de studiu</i>	475
Daniel Lazăr, <i>30 de ani de la destrămarea R.S.F. Iugoslavia. Despre politică, societate și „cultură de masă” – considerații</i>	495

<i>In memoriam: Mihail Vasilescu, Ioan Caproșu, Ion Agrigoroaiei</i>	507
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	513
EUSEBIU DE CEZAREEA, <i>Istoria bisericească</i> , traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Teodor Bodogae, ediție revizuită de Tudor Teoteoi, Basilica, București, 2020, 560 p. (PSB, s.n. 20) (Nelu Zugravu); <i>Beyond Ambassadors; Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy</i> , ed. Maurits Ebben și Louis Sicking, Leiden, Editura Brill, 2020, 236 p. (Mihai Covaliu); Rebecca Haynes, <i>Moldova: A History</i> , London,	

New York, I. B. Tauris, 2020, xvi + 240 p. (*Laurențiu Rădvan*); Carol Iancu, *Evreii din Hârlău și împrejurimi. Istorie și memorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 250 p. (*Dănuț Fotea*); Victor Taki, *Russia on the Danube: Empire, Elites, and Reform in Moldavia and Wallachia 1812-1834*, Budapest, Vienna, New York, Central European University Press, 2021 (*Cristian Ploscaru*); Mirel Bănică, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, Iași, Editura Polirom, 2019, 472 p. (*Monica Chicuș*); David E. Nye, *American Illuminations. Urban Lighting, 1800–1920*, Cambridge, The MIT Press, 2018, x + 280 p. (*Simion Câlția*); Mihai Ștefan Ceaușu, Ion Lihaciu, *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studiu și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 374 p. (*Ioan-Gabriel Chiraș*); *Universitatea din Cluj în perioada interbelică*, vol. III, *Facultatea de Litere și Filosofie*, coordonator Ana-Maria Stan, editori Ioan-Aurel Pop, Simion Simon, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, 364 p. (*Dragoș Jipa*); Radu Ioanid, *Pogromul de la Iași*, ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu, prefată de Alexandru Florian, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Polirom, 2021, 142 p. (*Mihai-Daniel Botezatu*); Michael Shafir, *România Comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor Press, 2020, 432 p. (*Andrei Mihai Rîpanu*); *Panorama comunismului în România*, ed. de Liliana Corobca, Iași, Editura Polirom, 2020, 1150 p. (*Daniel Chiriac*).

Inelul jupaninei Vlădae. O descoperire arheologică și implicațiile ei istorice

Biserica „Sf. Vineri”, o prezență insolită între monumentalele simboluri ale Curții domnești din Târgoviște (**Fig. 1**), continuă să surprindă prin discreția cu care își dezvăluie trecutul¹. Intervențiile aplicate pentru salvarea edificiului, cu materiale și tehnici mai mult sau mai puțin inspirate, i-au deformat în timp aspectul, privând-o, în mare parte, de însemnele unui simbol medieval. Doar câteva elemente și decoruri caracteristice perioadei secolului al XV-lea, precum planul triconic, firidele exterioare, ornamentele de ceramică smălțuită sau parte din inscripțiile păstrate în pisanii, mai amintesc de gloria unuia dintre cele mai vechi monumente de arhitectură religioasă din Țara Românească – Biserica „Sf. Vineri” (**Fig. 2**).

Stabilirea istoriei valorosului edificiu se dovedește destul de dificilă, atât în ceea ce privește precizarea începuturilor sale, cât și în determinarea certă a diferitelor transformări pe care le-a suferit.

Pisania de la jumătatea secolului al XIX-lea atribuie calitatea de ctitor unei anume doamne Sultana „*Acest sfânt lăcaș, unde se prăznuiește hramul sfintei Paraschivi din vechime s-au zidit de o doamnă Sultana...*”, fără alte mențiuni referitoare la ctitor².

* CS III, Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, România; minodora.c@gmail.com.

¹ Ansamblu monumental – Curtea Domnească, înscris în Lista Monumentelor Istorice (Cod LMI – DB-II-a-A-17237) are drept componente: Ruine casa domnească Vlad Dracul (cca.1440, pe substrucții 1397-1400), Ruine biserica paraclis (cca. 1415), Turnul Chindiei (prima jumătate a sec. XV, cu transformări în sec XIX), Ruine ziduri de incintă cu turnuri (sec. XV), Biserica „Sf. Vineri” – Domnească mică, Ruine palat Petru Cercel (1583-1585), cu transformări în sec. XVII), Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului” (1583-1585), Ziduri de incintă cu porți (1583), Baia domnească (sec. XVII), Casa Doamnei Bălașa – Bolnița (1656, pe infrastructură prima jumătate a sec. XV), Ruine foișor brâncovenesc (1693), Ruine baie (sec. XVII), Turnul porții cu corp de gardă (sec. XVII), Ruinele casei Dionisie Lupu (1803).

² „*Acest sfânt lăcaș, unde se prăznuiește hramul sfintei Paraschivi din vechime s-au zidit de o doamnă Sultana; în urmă arzând orașul și chiar această bisericuță, au stătut mulți ani niște ziduri părăsite. Șerban Fusea cu Negoită fiul său, strămoșul soției mele au preînnoit-o, dar pentru că nu i-au lăsat niciun venit.....au venit iarăși la dărăpănare, când la leatul 1803 arhiereul Dionisie au făcut încă meremet, dară de atunci și până acuma au venit în dărăpănare, încât aproape era să se desființeze din rândul bisericilor. Așa dar eu paharnicul N. Brătescu împreună cu soția mea Lucsandra.... am hotărât să nu lăsăm acest sfânt lăcaș să se desființeze.... Lucrarea bisericii s-a*

Conform surselor bibliografice³, textul era scris pe piatră, însă în prezent îl regăsim doar pe suport metalic, în română, cu caractere chirilice, această variantă fiind descoperită în zidăria bisericii cu ocazia lucrărilor de restaurare ale anilor '70 ai secolului trecut. Informația este reluată în cea mai recentă pisanie, înscrisă pe marmură, datată 1 mai 1928: „*Sfânta Vineri cea domnească din Târgoviște zidită este din temelie pe hramul cuv(ioasei) Paraschiva de o doamnă Sultana între anii 1446-1455...*”⁴, fixând astfel și vârsta bisericii la mijlocul secolului al XV-lea. Cum nu s-a putut demonstra existența Doamnei Sultana între anii citați și în lipsa altor precizări documentare, nu excludem uzanța tradiției în stabilirea ctitorului sau a perioadei de edificare a lăcașului de cult. Totuși, folosirea apelativului de *Doamnă* și a prenumelui, chiar legendar, indică un ctitor aparținător unei familii voievodale⁵.

Noutatea vine odată cu evaluarea stării de conservare a bisericii „Sf. Vineri” de la Curtea Domnească, derulată la nivelul anilor '40 ai secolului trecut, când este scoasă la iveală o inscripție, în slavonă, cu data de 13 iulie 1517 (**Fig. 3.3**). Până în prezent, aceasta rămâne cea mai veche sursă epigrafică cu trimiteri la istoria edificiului: „*Rugăciunea robului lui Dumnezeu jupân Manea – Cliucer și a jupânesei Vlădae. Veșnica lor pomenire. la anul 7025(1517), luna iulie 13 zile*”⁶. Textul, care se remarcă de la prima vedere prin eleganța și acuratețea literelor înscrise în cartuș, este redat pe un ancadrament de piatră montat deasupra ușii de intrare în biserică, pe latura sa sudică (**Fig. 3.1; 3.2.**).

Anul 1517 din pisanie a fost perceput în literatură⁷ drept momentul în care biserica a fost ridicată de către boierul Manea. Au existat însă și alte puncte de vedere care au considerat că mențiunea trebuie privită cu rezervă, întrucât textul nu pomenește ctitorul sau data construcției ci, mai degrabă, o refacere din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sprijinită de familia boierească și consemnată ca

început la leat 1850 iunie și s-a isprăvit la 1852 martie 25” (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, vol. I, Municipiul Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1975, p. 145). Un pomelnic al ctitorilor restauratori este pictat pe peretele nordic din altarul bisericii.

³ Victor Brătulescu, *Monumente de arhitectura din Târgoviște*, în *GB*, XXVI (1967), nr. 3-4, p. 297; vezi și Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 145.

⁴ Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 146.

⁵ Gheorghe I. Cantacuzino, *Aspecte ale evoluției unui vechi monument din Târgoviște: Biserica Sf. Vineri*, în „*Valachica*”, nr. 1 (1969), p. 62; Radu Gioglovan, *Din problemele istoriei complexului monumental al curții domnești din Târgoviște*, în „*Documenta Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii*”, Târgoviște, 1974, p. 87. Nicolae Iorga, în *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, p. 109, asocia această *Doamna Sultana* cu soția lui Constantin Șerban, Doamna Bălașa, a cărei piatră de mormânt se găsește în pronaosul bisericii.

⁶ Victor Brătulescu, *Inscripții de curând descoperite*, în *BCMI*, XXXIII (1940), p. 5, 6, fig. 1; vezi și Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 145.

⁷ Victor Brătulescu, *op. cit.* p. 5. O ipoteză a apartenenței pisaniei a se vedea la Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 98.

atare⁸. Mergând pe aceeași linie, s-a opinat că acest portal nu ar aparține lăcașului în discuție ci altei biserici, cu același nume, situată în apropiere⁹.

Într-adevăr, existența a trei biserici cu denumirea de „Sfânta Vineri” în fosta Cetate de Scaun – Târgoviște a creat confuzii la nivel de identificare și localizare. Deosebirea dintre aceste biserici cu hramul Sfintei Parascheva se făcea, la nivel de secol XIX, prin apelativele de „veche, de la vale”, sau „a coconilor”, ambele demolate la jumătatea secolului XIX, și biserica „nouă, de sus”, cea despre care discutăm¹⁰. Documentar, există semnalări de la începutul secolului al XVII-lea, fără să știm la care dintre cele trei biserici, „Sf. Vineri” sau „Sf. Parascheva”, se referă¹¹. Desigur, mențiunea de „domnească” alăturată hramului reprezintă un indicator sigur în a repera actuala biserică. În documente, această denumire îi este acordată destul de târziu, în secolul al XVIII-lea, așa cum mărturisește o însemnare de pe un *Molitfelnic*, din 21 martie 1766: „ce-i zic Sfânta Vineri cea Domnească, din Târgoviște”¹².

După refacerea de la începutul secolului al XVI-lea, atribuită boierului Manea Perșanu și jupânesei Vlădaia, notabil este sprijinul domnesc al doamnei Bălașa, soția domnului Țării Românești, Constantin Șerban (1654-1658), care se va îngriji de lăcaș și va construi, în apropierea lui, o casă care-i poartă numele. Fațada sudică păstrează inscripția din 1656, cu referiri la destinația construcției civile: „ca să fie de odihnă creștinilor cari cad în nevoie”¹³.

O reparație a bisericii este înregistrată în perioada 1731-1732, când este refăcută și zugrăvită proscomidia de către boierul Șerban Fusea. Informația o aflăm dintr-o inscripție pusă în circulație de Nicolae Iorga, care menționează această intervenție¹⁴.

Cutremurul din 1802 aduce lăcașul de cult în atenția lui Dionisie Lupu, egumen al mănăstirii Dealu, al cărei metoh devenise biserica „Sf. Vineri”¹⁵. S-a considerat că intervenția din această perioadă, mai cu seamă în spațiul interior al lăcașului, a implicat dărâmarea zidurilor ce separau pronaosul de pridvor, precum

⁸ Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 61-70; vezi și Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu, *Târgoviște și monumentele sale*, București, Editura Litera, 1976, p. 70.

⁹ Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 98.

¹⁰ *Ibidem*, p. 92.

¹¹ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, București, 1916, p. 4; hrisovul domnesc din 12 mai 1613 amintește un jurământ făcut „în biserică la Sf. Vineri” (*DIR*, B, XVII/II (1611-1615), București, 1951, p. 185; în documentul din 15 mai 1613 se arată că în vremea lui Alexandru Mircea Voievod (1568-1577) paharnicul Muja lasă vorbă „să-i îngroape trupul lui la sf. biserică din Târgoviște ce se numește hramul prea cuvioasei Parascivii”; cartea județului Stoica și al celor 12 pargari din Târgoviște din data de 19 mai 1614, numește între mai mulți martori și pe popa Proca de la Sf. Vineri (*ibidem*, p. 278), iar un hrisov din 28 mai 1623 pomenește de „popa Tedosie dela sfânta Vineri” (cf. *ibidem*, XVII/IV (1621-1625), București, 1954, p. 279).

¹² Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, București, 1908, p. 371.

¹³ *Ibidem*, vol. I, p. 112; Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 151.

¹⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 109.

¹⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 370 (însemnare de pe un Apostol: „...biserici Sfintei preacuvioasei noastre Parascivei, metohul sfintei mănăstiri Dealul”).

și zidul dintre pronaos și naos, după cum a reieșit și din rezultatele cercetării arheologice¹⁶.

Starea deteriorată a bisericii de la mijlocul secolului al XIX-lea atrage privirile boierului târgoviștean Nicolae Brătescu, care va suporta cheltuielile pentru reparațiile din perioada anilor 1850-1852. Era debutul transformărilor ce modificau aspectul edificiului: se tencuiește interior/exterior, se adaugă un al doilea pridvor și o clopotniță din lemn (**Fig. 4**).

Totodată, zona din jurul bisericii este separată de curtea principală prin ridicarea unui zid, iar pe latura de sud a zidului de incintă, la aproximativ 10 m de Poarta Brâncovenească, este deschis un nou acces¹⁷. Cu noua înfățișare este surprinsă biserica în a doua parte a secolului al XIX-lea de fotograficul Carol Popp de Szathmari¹⁸ (**Fig. 5**) și de graficianul și pictorul Carol Isler¹⁹.

Cel mai mare cutremur din România contemporană, cel din anul 1940, a afectat monumentele Curții Domnești, urmările cataclismului fiind resimțite și de Biserica „Sf. Vineri”. Cu prilejul reparațiilor de la nivelul învelișului, este desființată inestetica și inutila turlă din lemn de pe pronaos, de altfel „o dorință și a regretatului profesor N. Iorga”²⁰.

Printre obiectivele înscrise în programul de restaurări al Direcției Monumentelor Istorice, figura, de multă vreme, Biserica „Sf. Vineri” din Târgoviște. Restaurarea realizată în anii 1967-1977, sub coordonarea arh. Rodica Mănciulescu, a urmărit înlăturarea tuturor adăugirilor și aducerea edificiului, pe cât posibil, la forma sa originală²¹.

Lucrările conduc la descoperirea și punerea în valoare a celui mai vechi pridvor deschis din arhitectura muntenească, a cărui masivitate se datorează și funcției sale de turn clopotniță. Turnul, dispărut la o dată necunoscută, în lipsa unor informații suficiente, nu a mai fost reconstituit. Aspectul actual este rezultatul restructurărilor din această perioadă²².

Jupan Manea, personajul principal din inscripția săpată în piatră la 1517, era fiul marelui vistier, Manea Negrul. Recunoscut în documente ca Perșanu, Perișanu sau Părșanu²³, probabil după numele moșiei sale de origine, Manea deținea în anul 1517 funcția de clucer, autoritate exercitată, de altfel, în Sfatul

¹⁶ Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 68.

¹⁷ Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 146.

¹⁸ BAR, Fotografie, nr. 8421 – Carol Popp de Szathmari, Târgoviște.

¹⁹ BAR, Grafică – AD I10 – Isler – p. 24v.

²⁰ Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Dosar 3396, Biserica Sf. Vineri-Domnească, Târgoviște, 1928-1945 (Referatul din 15 dec. 1943).

²¹ Ștefan Balș, Rodica Mănciulescu, *Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia (biserica Sfânta Vineri din Târgoviște)*, în BMI, XL (1971), nr. 3, p. 75-78.

²² Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Fond Direcția Monumentelor Istorice, Dosar 9226/1967-1968 / 9228/1969-1973, Biserica Sfânta Vineri, Târgoviște.

²³ DIR, B, XVI/II (1526-1550), București, 1951, p. 230; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 69; Ion Ionașcu, *Mănăstirea Seaca-Mușetești (Olt)*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1942”, București, 1943, p. 144.

domnesc încă din 1512²⁴. În hrisovul redactat la 16 septembrie 1519, în Cetatea de Scaun de la Târgoviște, este arătat ca *fost clucer*, unul din cei mai apreciați boieri ai țării, Neagoe Basarab onorându-l cu titulatura: „*vlastelinul domniei mele*”²⁵.

Moartea lui Neagoe Basarab a adus în Țara Românească o acută fază de instabilitate politică, relevant pentru studiul nostru fiind anul 1525, când în Valahia domnesc, timp de câteva luni, doi domni: Radu de la Afumați²⁶ și Vladislav al III-lea²⁷. Foarte posibil, din cauza acestei crize la nivelul autorității centrale, între 24 iulie și 8 septembrie 1525, în cadrul sfatului se petrec modificări semnificative. În încercarea de a-și întări poziția, Radu de la Afumați atrage de partea sa mai mulți mari boieri. Conform actului de la 24 iulie 1525, Manea Perșanu pare să îndeplinească dregătoria de armaș în Sfatul domnesc, iar câteva luni mai târziu în actul din 8 septembrie apare cu titulatura de *mare vornic*, demnitate exercitată alternativ cu jupan Drăghici (Draghici) Vintilescul²⁸. Unul din motivele pentru care el avansează în această dregătorie este arătat în documentul dat la 13 noiembrie 1525. Radu de la Afumați poruncește: „*cinstitului boierului domnii mele, mai vârtos din casa domnii mele, jupanului Manii vel dvornic, ... ca să fie lui toate avuțiile... lui Cîrstian Șupitul, pentru că Cîrstian Șupitul ș-au pierdut a sa bogăitate cu viclenia ca un răpitor, iar jupan Manea dvornicul le-au câștigat de la domniia mea cu dreaptă și credincioasă slujbă ce au slujit domnii mele*”²⁹.

Primăvara anului 1528 aducea sfârșitul aspirațiilor politice ale boierului Manea³⁰. Dispariția bruscă din Sfatul domnesc a fost pusă pe seama ieșirii din grațiile domnului Radu de la Afumați. Interpretarea ar avea sens, în condițiile în care piosul boier mai este pomenit, sporadic, în diverse documente, doar ca parte a unei dispute³¹. Ultima prezență a acestuia o găsim într-un act din 3 iulie 1537, din timpul lui Radu Paisie, în care apare cu titulatura de *vornic*³².

În contextul intern extrem de agitat, nu excludem ideea dispariției sale din Sfatul domnesc pe fondul nemulțumirilor față de influența tot mai mare pe care familia boierilor Craiovești o căpăta în stat. Perioada este legată de intrarea în viața

²⁴ Într-un document din 26 mai 1512, semnează ca martor *Manea clucer*, iar în actul din 30 oct. 1517 este menționat cu titlul de *jupan Manea clucer* (DIR, B, XVI/1 (1501-1525), București, 1951, p. 76-77, p. 129).

²⁵ *Ibidem*, p. 150-152.

²⁶ DRH, B, vol. II, îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, 1972, p. 409-410.

²⁷ *Ibidem*, p. 416-417. Vezi și D. Mirea, *Domnul Țării Rumânești în anul 1525* (I), în AILX, XLV (2008), p. 30.

²⁸ Interesant este că în sfat, ca martori, apar ambii boieri. Ideea înlocuirii unuia cu altul nu se aplică întrucât în documente apar atât jupan Manea, cât și jupan Drăghici, primul ca *mare vornic*, al doilea ca *fost mare vornic*. Situația este similară și celorlalte dregătorii (DIR, B, XVI/1, p. 192).

²⁹ DRH, B, vol. II, p. 463-464.

³⁰ În actul din 5 mai 1528, apare pentru ultima oară în Sfatul domnesc cu titlul de jupan Manea Perșanu *fost vornic* (DIR, B, XVI/2, p. 44).

³¹ Cu referire la documentele din 7 septembrie 1528 și 10 noiembrie 1528 (*ibidem*, p. 54, 58).

³² Documentul este legat de o dispută pe ocina Ostrov între *vornic* Manea, fiul lui Manea Negrul și jupan Fârtat (*ibidem*, p. 230-231).

politică a țării, ca *mare vornic*, a jupanului Neagoe³³, nimeni altul decât cel responsabil, alături de postelnicul Drăgan, de complotul împotriva lui Radu de la Afumați, în urma căruia acesta era ucis³⁴.

După cum s-a constatat, Manea Perșanu făcea parte din cercul puterii nu numai prin calitatea lui de mare dregător, ci și prin aceea de apropiat al domniei. Era un statut de care era conștient și pe care era obligat să-l afirme prin câteva simboluri și gesturi³⁵. Din dregătoriile de clucer și mare vornic, prim sfetnic al domnitorilor Neagoe Basarab și Radu de la Afumați, boierul Manea a dat dovadă de pioșenie preocupându-se, împreună cu jupâneasa sa, Vlădaia, de ridicarea sau repararea unor lăcașuri de cult.

Astfel, dintr-un document din anul 1519, aflăm că domnia întărește daniile făcute de Manea clucerul, mănăstirii Seaca-Mușetești, din Olt³⁶ (**Fig. 6**), iertând-o totodată de toate dările țării Prin urmare, lăcașul de cult a luat ființă la o dată anterioară anului 1519, cel mai probabil între anii 1512-1517, prin pietatea și cheltuiala clucerului, Manea.

Ctitorii s-au îngrijit, pe lângă înzestrarea cu bunuri aducătoare de venit, și de procurarea obiectelor de ornamentație și cult, care să ofere interiorului o înfățișare deosebită. Acest fapt ni-l mărturisesc două vestigii de preț, un exemplar al *Tetraevangheliarului* tipărit de Macarie în 1512, pe care apare însemnarea că a fost cumpărat de Manea și jupânița lui Vlădaia și dăruit ctitoriei de la Seaca, la 17 aprilie 1527³⁷. Un alt obiect este un epitrahil brodat artistic cu fir de argint, argint aurit și mătase, a cărui inscripție votivă brodată în partea inferioară atestă realizarea lui din dorința clucerului Manea și a soției sale: „*Manea marele clucer al jupaniței Vlădaia care au pus să se țese și să se brodeze acest epitrahil pentru Adormirea Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu în anul 7036 (1528), luna iulie*”³⁸. În prezent, epitrahilul se află la Muzeul Național al Serbiei din Belgrad.

Poziția de ctitori este dovedită nu atât de inscripția așezată în 1910 deasupra ușii de intrare în pronaos, „*sfântă biserică zidită din temelie ... de Manea Vornicul și Vlădoia doamna din Drăgășani*”³⁹, care, se presupune, a fi preluat textul uneia mai vechi, cât mai ales prin piatra de mormânt, din partea de nord a pronaosului mănăstirii Seaca-Mușetești, cu următorul cuprins tradus din slavonește

³³ *Ibidem*, p. 44.

³⁴ Teodor Palade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, p. 82.

³⁵ Maria Magdalena Székely, *Forme de afirmare a preeminenței sociale la marii boieri moldoveni (secolele XV-XVI)*, în *Elitele puterii – Puterea elitelor în spațiul românesc (secolele XV - XX)*, editat de Cristian Ploscaru, Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 23-48.

³⁶ *DIR*, B, XVI/1, p. 149-152, cu satele Mușetești, Vai-de-Ei și Criva, moară pe Olteț și sălașe de țigani.

³⁷ Ion Ionașcu, *Mănăstirea Seaca-Mușetești (Olt)*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice”, București, 1943, p. 150-151.

³⁸ *Ibidem*, p. 151.

³⁹ *Ibidem*, p. 144, cu lămuriri privind inadvertențele din textul pisaniei.

„a răposat roaba lui Dumnezeu Vlădaia, jupanița jupanului Manea marele vornic, luna Ianuarie 2 zile, anul 7036 (1528)”⁴⁰.

Se pare că averea deținută de boierul Manea era una considerabilă dacă ținem seama de dărnicia manifestată pe plan religios. Jupanița Vlădaia, pomenită în toate acțiunile alături de acesta, dispunea, de asemenea, de resurse financiare importante. Fiică a lui Dimitrie Ghizdavăț, mare dregător în perioada 1475-1485, și a jupânesei Neaga, Vlădaia era nepoata marelui vornic, Dan Durduca, strămoș pe linie feminină al influențelor familiei Buzescu și Drăgoescu⁴¹. Jupanina Vlădaia a vornicului Manea, alături de sora sa, Dumitra, căsătorită, la rândul ei, cu logofătul Tudor din Drăgoiești, erau apreciați de voievodul Radu de la Afumați, în hrisovul emis de la Târgoviște, în 1526, drept: *vlasteli ai domniei mele și din casa domniei mele*⁴².

Boierul Manea, pe lângă zona Olteniei, a avut mari interese și în reședința Țării Românești, la Târgoviște, acolo unde își leagă numele, după cum am văzut, de Sf. Vineri sau Cuvioasa Paraschiva, dar și de o altă biserică, situată în apropiere de Curtea Domnească, *Sfântul Nicolae*, ridicată în perioada vorniciei, la 1527⁴³.

În absența unor mărturii epigrafice sau documentare care să-i ateste ctitorul, dificultățile legate de începuturile bisericii Sf. Vineri au încercat să fie surmontate, în măsura în care a fost posibil, cu ajutorul săpăturilor arheologice (**Fig. 7**).

Proiectul de restaurare a monumentelor curții domnești început în perioada anilor ‘60 ai secolului trecut a permis declanșarea acestui tip de cercetare. Inițiate de către arheologul Gheorghe I. Cantacuzino, săpăturile au fost efectuate în două etape, octombrie 1967, în exteriorul bisericii, și februarie 1968, în interior⁴⁴. Datele stratigrafice obținute în urma cercetării, corelate cu analiza inventarului funerar descoperit, au indicat funcționalitatea cimitirului încă din secolul al XV-lea.

După aproape jumătate de secol de la ultimele intervenții asupra bisericii, care, din punct de vedere arhitectural, a fost readusă la forma sa de la jumătatea secolului al XIX-lea, degradarea monumentului a impus noi măsuri și lucrări de restaurare. Acest prilej a generat cercetări arheologice preventive care au fost puse în practică în vara anului 2018⁴⁵. Au fost alese pentru investigare zonele nevizate

⁴⁰ Virgil Drăghiceanu, *Însemnări de N. Iorga, V. Brătulescu, Virg. Drăghiceanu. Biserica Seaca (Olt)*, în *BCMI*, XXIV (1931), fasc. 67, p. 47. Pentru traducere, a se vedea V. Brătulescu, *op. cit.*, p. 5.

⁴¹ Descendența sa este compusă dintr-o fiică, Neaga, și doi fii. Neaga a fost căsătorită cu Dimitrie Ghizdavăț, mare dregător în perioada 1475-1485. Au avut trei copii: un fiu, numit Manea Ghizdavăț, urmat de două fiice, Vlădaia și Dumitra (Nicolae Stoicescu, *Dicționar*, p. 19-20). Vezi și Dan Pleșia, *Neagoe Basarab. Originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea (I)*, în „Valachica”, 1969, p. 59-60; Radu Oprea, *Cu privire la genealogia unui însemnat boier muntean din veacul al XV-lea*, în „Argesis”, XIX (2010), p. 179.

⁴² *DIR*, B, XVI/2, p. 12-13.

⁴³ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, p. 89. Pentru informații suplimentare obținute din cercetări arheologice: Petru Virgil Diaconescu, *Târgoviște. Structuri urbane în Evul Mediu. Contribuția arheologiei*, în „Valachica”, nr. 18 (2005), p. 103.

⁴⁴ Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 61-70; Maria Georgescu, *Podoabe din epoca feudală aflate în colecția Muzeului Județean Dâmbovița*, în „Cronica Valachica”, Nr. 5 (1973), p. 181-193.

⁴⁵ Echipa de cercetare arheologică a fost formată din Gheorghe Olteanu, responsabil științific, Minodora Cărciumaru, Florin Petrică Gabriel (Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” din

arheologic anterior, dar ofertante în identificarea unor elemente ce țin de etapele de construcție a edificiului, de stabilire a raportului între diferite componente, cum ar fi: îmbinarea pronaosului cu pridvorul, zona absidelor, legătura dintre biserică și primul zid de incintă, repere extrem de importante în înțelegerea evoluției cronologice și arhitecturale a edificiului. Un interes deosebit în scopul cercetării a stârnit zona pronaosului, unde se află piatra de mormânt a Doamnei Bălașa, soția fostului domn al Țării Românești, Constantin Șerban.

În spațiul cercetat, nu a fost sesizată existența vreunui edificiu de cult anterior celui actual, astfel încât trebuie să presupunem că mormintele identificate sunt ulterioare construcției în jurul căreia se află. Mai mult, prin inventarul funerar, ele pot susține existența cimitirului și, implicit, a bisericii încă din perioada secolului al XV-lea, cu înhumări succesive, surprinse arheologic până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este și motivul pentru care numeroase morminte din primele etape ale existenței edificiului au fost deranjate și, în consecință, mare parte a contextului stratigrafic, compromis. Inclusiv, refacerile bisericii, prin măsuri avangardiste, mai cu seamă cele de la jumătatea secolului al XIX-lea, au creat confuzii de natură să compromită etape din istoria locului. Exemplificăm prin măsura de construire a unui al doilea pridvor, cu turlă de lemn, ulterior, desființarea lui, transferul osemintelor de aici în pronaosul bisericii, cu pietre de mormânt pierdute în acest proces. De asemenea, acoperirea întregului parament cu o tencuială groasă a făcut imposibil de bănuț existența frumoaselor discuri de ceramică smălțuită care decorau firidele fațadelor. Cu siguranță, în urma acestor intervenții, pisană din 1517 nu avea cum să treacă neobservată. Oare de ce ctitorul de la 1517 nu este pomenit în pisană de la 1853 și, mai mult, s-a ales varianta astupării ei?

Materialul rezultat în urma cercetărilor efectuate la Biserica „Sf. Vineri” din Curtea Domnească este extrem de numeros, peste 400 de obiecte, a căror clasificare a determinat crearea mai multor grupuri de bază⁴⁶. Pentru perceperea diversității, am ales o prezentare a lor în ansamblu: **I.** podoabe pentru cap și pentru acoperământul capului (cercei, ace destinate fixării sau decorării, diverse obiecte ornamentale de tipul coronetelor); **II.** accesorii vestimentare (nasturi, copci); **III.** podoabe pentru mâini (inele sigilare sau cu piatră, inele cu diverse motive vegetale, florale, geometrice, cruciforme, inele tip verighetă); **IV.** piese vestimentare/textile; **V.** monede.

Din categoria podoabelor pentru mâini, **inelele** sunt numeroase, raportate la importanța zonei cercetate, iar tipologic, destul de variate⁴⁷. Aspectul inelului variază evident, în funcție de rolul pe care acesta l-a avut în timp, de la obiect de

Târgoviște), Gheorghe I Cantacuzino, Adrian Ioniță (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București).

⁴⁶ Minodora Cârciumaru, Gheorghe Olteanu, *Archaeological Finds at the “St. Vineri” Church from the Princely Court of Târgoviște. The Repertory of Personal Ornaments*, în „Analele Universității Valahia”, nr. 21 (2019), p. 123-136.

⁴⁷ Marin Popescu, *Podoabe medievale în Țările Române*, București, 1970, p. 25-29.

podoabă, la însemn de distincție socială sau obiect cu conotații religioase⁴⁸. Dispunem de un total de aproximativ 45 de inele realizate din materiale variate, aur, argint aurit, argint sau bronz, reprezentând o gamă diversă: cu pietre semiprețioase, inele tip verighetă, inele cu decoruri gravate variat, cu motive geometrice, vegetale, florale sau cruciforme, cu sau fără inscripții. Mobilele heraldice sunt de asemenea diverse: aștri, cruci, semne grafice, păsări, animale, plante, flori etc. Parte din asemenea obiecte au fost gravate cu numele posesorului, la care adesea se adăugau și însemnele heraldice ale familiei din care făcea parte. Majoritatea obiectelor, prin complexitatea compoziției lor și a realizării grafice a însemnelor heraldice, vorbesc de la sine despre statutul posesorului în societatea târgovișteană de secol XV-XVII. Asupra acestei categorii, cea a inelelor sigilare, ne îndreptăm atenția în ultima parte a studiului de față, mai cu seamă asupra unor inscripții care prin mesajul lor, individualizează obiectele și generează noi teme de discuție privind istoria lăcașului de cult.

Cercetarea exhaustivă a unui cimitir medieval târgoviștean presupune o cursă aproape nesfârșită într-o enciclopedie genealogică. Privind în ansamblu, prin cele peste 25 de cimitire medievale, orașul a fost un mare peisaj ecleziastic, o analiză a distribuției acestor biserici în spațiul urban este, în fapt, o radiografie a topografiei puterii în evul mediu românesc. Prin această trecere sumară în revistă a descoperirilor arheologice, se poate concluziona că aici, la biserica „Sf. Vineri”, foarte aproape de palatul în care se hotărau, cândva, destine, odihnesc numeroase familii de dregători ai curții domnești de la Târgoviște.

Un obiect de un interes deosebit este reprezentat de un inel sigilar, cu piatră, lucrat din argint aurit, particularizat de inscripția „*JUPANINA VLĂDAE*” (Fig. 8). Inelul a fost recuperat în urma cercetării arheologice a naosului bisericii, în ziua de 25 octombrie 2018, de la adâncimea de 0,55 m, din pământul de sub piatra de mormânt a doamnei Bălașa, soția lui Constantin Șerban, domn al Țării Românești în perioada 1654-1658⁴⁹. Trebuie precizat că întreg contextul stratigrafic nu este concludent, toate obiectele recuperate din această zonă neputând fi asociate cu resturi osoase. Șansa identificării inelului a ținut de intuiție, acesta fiind prins într-o crustă de nisip și var, fapt ce făcea imposibilă vizibilitatea⁵⁰.

Piesa face parte din categoria inelelor turnate. Veriga, de secțiune circulară, are diametrul de maxim de 2,8 cm și prezintă un decor realizat din motive geometrice și vegetale. Piatra semiprețioasă, de formă octogonală, este plasată în zona centrală a chatonului, la o distanță de 5 mm față de inscripția distribuită

⁴⁸ Dinu Rosetti, *Vestigiile feudale de la Suslănești (jud. Argeș)*, în *BMI*, XLI (1972), nr. 2, p. 27-38, 34-35; vezi și Svetlana Reabțeva, *Piese de podoabă și vestimentație din Moldova și Țara Românească în contextul relațiilor cultural- istorice (secolele XIV-XVII)*, Brăila, Muzeul Brăilei, p. 107-116.

⁴⁹ Nicolae Constantinescu, Cornel Ionescu, Petru Virgil Diaconescu, Venera Rădulescu, *Târgoviște. Reședința Voievodală (1400-1700). Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2009, p. 122.

⁵⁰ De la aceeași adâncime și în aceleași condiții de stratigrafie deranjată, au fost recuperate fire de țesătură, podoabă pentru cap din material textil, ace simple de voal, inele.

uniform pe întreaga margine a plăcii (**Fig. 9.1; 9.2**). Impresionează prin masivitate ținând cont că i-a aparținut unei femei, după cum ne indică numele Vlădae. Porțiuni ale inelului, mai exact spațiul dintre piatră și inscripție, păstrează încă un strat de culoare neagră, asemenea unei rășini, neînlăturată în timpul procesului de conservare, de teama unei deprecieri în zona respectivă⁵¹. Inelul prezintă o uzură determinată de folosire, în special în partea inferioară a acestuia.

Cu toate că, prin inscripția sigilară, poate fi încadrat cronologic la începutul secolului al XVI, această vârstă nu trebuie asimilată și cu momentul realizării obiectului. Nu este exclusă o moștenire a inelului, aspectul lui suferind transformări, determinate de rolul pe care acesta l-a avut în timp, de la obiect de podoabă la însemn de distincție socială.

Dincolo de spectaculozitatea lui, determinată de masivitate, aspect, decorație, mesajul inscripției, prin simpla mențiune a numelui *VLĂDAE*, ne trimite la începuturile lăcașului de cult, la ctitorii din 1517, *Manea clucer și jupâneasa sa*, adăugând noi aspecte din viața acestei familii de boieri de la început de secol XVI. Gestul boierului Manea de a înzestra lăcașul la 1517 cu o frumoasă pisanie confirmă calitatea lui de mare dregător, iar prezența inelului jupânesei sale în biserica „Sf. Vineri”, cu siguranță un loc de suflet al familiei boierești, reprezintă un argument suplimentar al influenței marelui vornic.

Este evident că descoperirea inelului în pronaosul *bisericii de la Curtea Domnească* înlătură îndoielile legate de anumite etape din istoria edificiului⁵², însă, la fel de firesc, generează o serie de întrebări, la care vom încerca să căutăm răspunsuri.

Conform inscripției slave publicată de Virgil Drăghiceanu⁵³, este cunoscut în literatura de specialitate faptul că jupâneasa marelui vornic *se odihnește* în ctitoria lor de la Mușetești, mănăstirea Seaca, unde se află piatra de mormânt pe care s-a putut citi: „*A răposat roaba lui Dumnezeu Vlădaia jupâneasa jupânului Manea, Mare vomic, luna ianuarie, anul 1528*”⁵⁴ (**Fig. 10**).

Analizând piatra de mormânt ne-a atras atenția cuvântul „...*a răposat*...”, a cărui semnificație e total diferită de cea „...*odihnește*...”, așa cum a fost analizată în unele studii dedicate subiectului⁵⁵. Considerăm că termenul de *răposat*, inscripționat pe piatra de mormânt de la Seaca, nu indică neapărat locul înmormântării jupânesei, ci mai degrabă îi anunță sfârșitul, la 2 ianuarie 1528.

Într-un arc peste timp, o întoarcere la începuturile Țării Românești păstrând proporțiile cuvenite, avem drept comparație celebrul sgrafit care anunță, de la

⁵¹ Inelul a fost supus, în faza primară, unor etape de conservare, însă, ulterior, la Muzeul Brukenthal din Sibiu, în cadrul laboratorului de restaurare, i s-au aplicat tratamente de îndepărtare a depunerilor, folosind metoda laserului.

⁵² Ideea că ancadramentul nu ar aparține bisericii de la Curtea Domnească este întâlnită în articolul dedicat monumentelor Curții Domnești din Târgoviște, Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 83-125.

⁵³ Virgil Drăghiceanu, *Însemnări*, în *BCMI*, XXIV (1931), p. 47

⁵⁴ Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁵ Aurelia Grosu, *Cea mai veche mănăstire din județul Olt-Seaca Mușetești*, în „Memoria Oltului și Romanaiilor”, IV (2015), nr. 1(35), p. 48.

Argeș, moartea la Câmpulung a primului Basarab: „*leat 6860 [1351-1352] la Câmpulung a murit Marele Basarab Voievod*”⁵⁶.

Este o certitudine că moartea ei intervine într-o perioadă de instabilitate politică, atunci când soțul său dispăre, din motive ce pot fi doar intuite, dintre membrii Sfatului Domnesc. Moartea jupanitei credem că a survenit, în aceste împrejurări, la Curtea de la Târgoviște, la fel cum nu este exclus ca tocmai vremurile de restriște să fi împiedicat deplasarea și înmormântarea jupanitei Vlădaia la mănăstirea Seaca. În aceste condiții, un alt lăcaș de care, cu siguranță, s-a legat suflutește, „Sfânta Vineri”, avea să o adăpostească. Locul a fost ales în virtutea recunoașterii lor drept ctitori, altfel, nu se justifică de ce jupanina nu ar fi fost înmormântată în ctitoria boierilor aflată la doar câțiva pași de Curtea Domnească, anume Biserica „Sf. Nicolae”, ridicată la 1527, în vremea vorniciei boierului Manea. Nu este exclusă înălțarea în această perioadă a unor curți boierești⁵⁷, care să mărginească, înspre sud, Curtea Domnească, în imediata apropiere a bisericii „Sf. Vineri”, din care una să-i fi aparținut chiar clucerului Manea. Apartenența lor la vechile familii boierești din Oltenia ar putea explica existența pietrei de mormânt în biserica de la Seaca. Totodată, dispariția Vlădaiei, jupâneasa marelui vornic, până nu demult considerată de Radu de la Afumați *din casa domniei*, nu avea cum să treacă neobservată și vestea morții este immortalizată, firesc, pe o piatră, în ctitoria de suflet a pioasei familii boierești, mănăstirea Seaca. Lipsa osemintelor, precum și identificarea unor bunuri, fără context (inele, monede, țeșătură), ca și cum ar fi fost rătăcite, ne îndreptățesc să nu ometem posibilitatea unei reînhumări a jupaninei Vlădaia la ctitoria sa din Olt. Doar o cercetare arheologică a monumentului ar clarifica îndoiala, fără a anula evidența: Manea clucer și jupanina Vlădae, prin intervenția de la 1517, rămân ctitori ai refacerii Bisericii „Sf. Vineri” de la Curtea Domnească, într-o perioadă în care orașul Târgoviște, sub domnia cucernicului Neagoe Basarab, cunoaște o deosebită activitate constructivă și artistică. De amintit sunt impunătoarea construcție a Mitropoliei, Biserica Sf. Gheorghe, ridicată în cel mai vechi cartier al orașului, Suseni, și, nu în ultimul rând, ctitoria de peste Ialomița unde se zugrăvea vestita necropolă domnească a Mănăstirii Dealu.

⁵⁶ Virgil Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în *BCMI*, X-XVI (1917-1923), p. 31.

⁵⁷ Pavel Chihaia, *Artă medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, vol. 1, București, Editura Albatros, 1998, p. 310.

Fig. 1. Ansamblul Monumental „Curtea Domnească” din Târgoviște.

Fig. 2. Biserica „Sfânta Vineri”. Aspect actual.

Fig. 3.1. Textul pisaniei bisericii „Sf. Vineri”, datat 13 iulie 1517. Detaliu. **3.2.** Amplasarea pisaniei, deasupra ușii de intrare în biserică, pe latura ei sudică; **3.3.** Inscripție descoperită în anul 1940 în urma lucrărilor de conservare a bisericii. (Arhiva Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște).

Fig. 4. Biserica „Sf. Vineri”. Aspect de la sfârșitul secolului al XIX-lea. (Arhiva Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște).

Fig. 5. Biserica „Sf. Vineri”. Imagine surprinsă de Carol Popp de Szathmari la 1868 (BAR, Fotografie, nr. 8421).

Fig. 6. Mănăstirea Seaca Mușetești, județul Olt (Arhiva personală).

Fig. 7. Planul săpăturilor arheologice desfășurate la Biserica „Sf. Vineri”. Campaniile anilor 1967-1968 (după Gh. I. Cantacuzino) și 2018 (după Gh. Olteanu).

Fig. 8. Inel sigilar din argint aurit descoperit în pronaosul bisericii.

Fig. 9.1. Detalii ale câmpului sigilar și ale decorului;
9.2. Desen (grafician Andrei Scărlătescu).

Fig. 10. Lespedea funerară a jupaninei Vlădae. Mănăstirea Seaca Mușetești, jud. Olt.
 (Arhiva personală).

Lady Vlădae's ring. An archaeological discovery and its historical implications

Abstract

The Princely Court from Târgoviște, the residence of the Wallachian princes for almost three centuries (from 15th to early 18th century), had in its premises, along with civil architectural components, three churches, built between 15th and 16th centuries: the later called Chapel Church or Lady's church, today only partly preserved, whose bell tower was overlapped by an imposing tower known as the Chindiei Tower, the Great Princely Church built, according to the old chronicles, in 1583-1584, and the third church, which offered the subject of the present study, St. Parascheva or St. Vineri, as it is also known, was built outside the fortified enclosure from the 15th century, but in its immediate vicinity. The project to restore the monuments of the Princely Court carried out during the 1960s also included St. Parascheva's Church, which involved a series of archaeological investigations of the monument. Thus, a less common necropolis was identified, in which the funerary inventory objects (ornaments, sealing rings, clothing accessories) belonged to characters who were part of the aulic and urban elite of Târgoviște.

In 2018, by resuming the archaeological research, the discovery of a sealing ring, with stone, made of gilded silver, customized by the inscription "JUPANINA VLĂDAE" (LADY VLĂDAE), aroused a special interest. Beside its spectacularity, determined by its massiveness, appearance and decoration, the inscribed name is the element that sends us to the beginnings of this place of worship, to its founders from 1517, Manea - Clucer and the lady Vlădae. The presence of the ring at the Princely Court of Târgoviște calls into question aspects of the life of this family of boyars from the beginning of the 16th century, and the historical implications around this valuable object of adornment.

Keywords: Princely Court; Târgoviște; St. Parascheva's church; Seaca-Mușetești monastery; archeological research; seal ring.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDBM</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBR	= Buletinul Bibliotecii Române
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București
CTh	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
Cv.L	= Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclaus.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ERAsturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iassensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IILPecs	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznań
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
JL	= <i>Junimea literară</i>
JRS	= <i>The Journal of Roman studies</i> , London
LR	= <i>Limba română</i>
MA	= <i>Memoria Antiquitatis</i> , Piatra Neamț
MCA	= <i>Materiale și cercetări arheologice</i>
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= Nouvelles études d'histoire
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= Revue des Études Byzantines
RER	= Revue des études roumaines
RESEE	= Revue des études Sud-Est européennes
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= Revue historique de Sud-Est européen
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= Revue roumaine d'histoire
RRHA	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
RRHA-BA	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
RSIAB	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl	= Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde